

تبیین پارامترهای اثر گذار بر باز زنده سازی و احیاء بافت فرسوده شهری در رویکرد مشارکتی ساکنین (مطالعه موردی: منطقه یک شیراز)

مهناز بازیار^۱، مرتضی مهدیان^۲، علی اکبر براتی^۳

۱_ دانشجوی کارشناس ارشد شهرسازی گرایش طراحی شهری

۲_ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت امور شهری

۳_ دانشجوی کارشناس ارشد شهرسازی گرایش طراحی شهری

چکیده

یک توسعه شهری خودکفا در حالی پایدار خوانده می شود که علاوه بر حمایت از محیط زیست و ایجاد فرصت های مناسب، قادر به ادامه فعالیت و تامین مالی خود بعد از حذف کمک های بیرونی باشد. یکی از راهکارهای اجرائی برای رسیدن به این هدف بهره گیری از مشارکت مردمی در توسعه های شهری بخصوص در نوسازی و بهسازی بافت های فرسوده است. اگر بخواهیم تعریفی از بافت فرسوده ارائه دهیم می توان گفت قسمتی از بافت شهر است که وجود عوامل مختلف در آن، سبب کاهش ارزش کیفی و کمی زندگی شهروندان شده و با پایین آمدن ارزش های سکونتی، نوسازی و احیای بافت انجام نشده و ساکنان کم کم مهاجرت می کنند. بنابراین حضور ساکنان بومی در بافت و ارتقاء حساسیت آن ها نسبت به محل زندگی ایشان یکی از فاکتورهای مهم برای بهسازی و نوسازی پایدار بافت های فرسوده است. با توجه به شعاری بودن اکثر پروژ ههای مشارکتی در ایران در بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده، برای ارتقاء این گونه پروژ هها به پروژ ههای مشارکتی محدود و پروژ ههای مشارکتی واقعی نیاز به بررسی و آموختن از تجربه های موفق پروژ ههای بازسازی و بهسازی با رویکرد مشارکتی است. پژوهش حاضر با هدف تبیین و تحلیل عوامل موثر در باز زنده سازی و احیاء بافت های فرسوده شهری با رویکرد مشارکت مردمی در منطقه یک شیراز انجام شده است. پژوهش به لحاظ هدف از نوع کاربردی و به لحاظ نحوه ی جمع آوری داده ها از نوع پیمایشی بود. جامعه ی آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه ساکنین در منطقه یک شیراز بودند. از بین جامعه ی آماری تعداد ۳۸۳ نفر به عنوان نمونه آماری و به روش نمونه گیری تصادفی انتخاب شدند. برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه های پرسشنامه ای استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از t-test استفاده شد. نتایج بررسی ($p < 0/05$) نشان داد بازنده سازی و احیاء ابعاد اقتصادی، کالبدی، تجدید حیات محیطی و تجدید حیات اجتماعی می تواند در باززنده سازی و بازآفرینی منطقه یک شیراز تاثیر دارد.

واژه های کلیدی: باززنده سازی، بافت فرسوده، منطقه یک شیراز.

بر هم خوردن تعاملات و تعادلات زندگی شهری و تغییر شکل و عملکرد نظام های شهری باعث شده است بافت های قدیمی شهر ها دچار نارسایی ها و مشکلات خاصی شود. در این میان، بناهایی که دارای ارزش تاریخی، هنری، فرهنگی یا اجتماعی تشخیص داده می شوند از حمایت سازمان ها و مراکز خاص بهره مند می شوند و تا حدی اقدامات حفاظتی و مرمتی در آنها صورت می گیرد. اما بسیاری از خانه های مسکونی در بافت قدیمی شهرها به دلیل قرار نگرفتن تحت پوشش مقررات و ضوابط، معمولاً به دلایل گوناگون خواسته یا ناخواسته فرسوده می شوند و در معرض تخریب قرار می گیرند. این فرسودگی و به تبع آن تخریب عمدتاً بر اثر تغییر عملکرد، متناسب نبودن زیرساخت های قدیمی با نیازهای جدید، تطابق نداشتن فعالیت ها و نیازهای جدید زندگی شهری با فضاهای موجود، نداشتن استطاعت مالی ساکنان برای پرداخت هزینه های زیاد نگهداری به همراه مسائل اجتماعی و فرهنگی ناشی از این فرسودگی رخ می دهد. بنابراین، با کاهش مطلوبیت محل مسکونی و ناتوانی بافت از برآورده کردن نیازهای ضروری ساکنان آن، به تدریج خانه های قدیمی در بخش درونی شهر رها و سکونتگاه طبقات اجتماعی پایین تر یا محل استقرار فعالیت هایی عمدتاً ناسازگار با بافت نظیر کارگاه ها، انبارها و ... می شوند.

با بروز مسائل و مشکل های عصر جدید و تأثیرات آن بر حوزه های مختلف، توجه به بافت های قدیمی و فرسوده و رفع ناپایداری آن ها، به موضوعی جدی و محوری در شهرها تبدیل شده، به گونه ای که سازمان های ذی ربط را به تکاپوی ساماندهی و احیاء این عناصر و بافت مذکور سوق داده است و لزوم مداخله در این بافت ها را در دوره های زمانی مختلف مطرح نموده است.

متأسفانه در دهه های اخیر، علاوه بر آن که اقدامات مشخص و قابل قبولی برای فضاهای فرسوده شهری صورت نگرفته، بلکه شدت و وضعیت آن ها نیز، بیشتر و پیچیده تر گردیده است. به طوری که در سال های گذشته، فضاهای رها شده بسیاری، علاوه بر شکل گیری در بافت های فرسوده، در بافت های تاریخی شهرهای مختلف کشور نیز به وجود آمده است. دلایل مختلفی باعث شکل گیری فضاهای رها شده در بافت های تاریخی شهرها می شوند که نشأت گرفته از سیستم مدیریت شهری، وضعیت جغرافیایی شهری، قوانین حاکم در نام شهری و ... است. نکته مهم در این زمینه، نحوه سیاست گذاری و برخورد با این فضاها، پس از شناخت عوامل و دلایل ایجاد آن، است. به همین منظور، بافت فرسوده منطقه یک شیراز، با دارا بودن فضاهای رها شده در خود، به عنوان نمونه موردی انتخاب شده است تا با شناخت علل شکل گیری این گونه فضاها در این بافت تاریخی،

بتوان سیاست های باززنده سازی آن را به عنوان نمونه ای از سایر فضاهای رها شده در بافت های فرسوده شهرهای مختلف، ارائه داد.

لذا با توجه با مسائل و مشکلات فوق این سؤال پیش می آید چه پارامتر های بر باز زنده سازی و احیاء بافت فرسوده شهری در رویکرد مشارکتی ساکنین تاثیر دارد؟

۲- فرضیات پژوهش:

پارامتر های تجدید حیات اجتماعی و تجدید حیات محیطی، کالبدی و اقتصادی در بزنده سازی بافت فرسوده منطقه یک شیراز تاثیر گذار است.

۳- روش تحقیق

۳-۱- نوع روش تحقیق:

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی و به لحاظ روش انجام تحقیق، توصیفی و تحلیلی می باشد. برای دستیابی به ادبیات نظری پژوهش از روش های توصیفی و اسنادی با مرور ادبیات مربوط به فضاهای رها شده شهری، باززنده سازی، بافت های فرسوده انجام خواهد شد.

۳-۲- روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری داده ها با توجه به ماهیت مطالعه حاضر، کمی و کیفی مبتنی بر مطالعات توصیفی و اسنادی و مطالعات میدانی و از نظر ابزاری گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شده است. بر این اساس ابتدا برای شناخت کامل موضوع تحقیق، کسب مبانی نظری لازم و استخراج متغیرها و شاخص ها از نظریه ای مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است. همچنین با توجه به موضوع مورد مطالعه و فرضیه های تحقیق، اطلاعات مورد نیاز برای آزمون فرضیات از طریق داده های عینی و ذهنی از طریق تکمیل پرسشنامه توسط کارشناسان مربوطه انجام شده است.

۳-۳- جامعه آماری

جامعه آماری تحقیق مورد نظر ساکنان منطقه یک شیراز می باشند. منطقه یک شهرداری شیراز بر طبقا امار سال ۱۳۹۵ جمعیتی برابر با ۱۵۹,۵۱۳ نفر (۴۹,۶۵۴ خانوار) را در خود جای داده است جهت برآورد نمونه آماری می توان از فرمول

کوکران استفاده کرد. که نتایج حاصله با توجه به فرمول کوکران تعداد نمونه مورد نیاز ۳۸۳ پرسشنامه می‌باشد. روش نمونه گیری نیز بصورت تصادفی می‌باشد.

۳-۴- روش ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده ها

تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از این تحقیق، با استفاده از نرم افزار Spss نسخه ۲۶ انجام شد. در تحلیل آمار توصیفی از آماره- های توصیفی مانند توزیع درصد فراوانی و در تحلیل آماری استنباطی، متناسب با فرضیه‌های تحقیق از آزمون‌های آماری رگرسیون چند متغیره استفاده شد.

۳-۵- پایایی ابزار تحقیق

برای سنجش پایایی پرسشنامه ها از یک نمونه ۲۵ نفره و روش آماری رگرسیون گام به گام استفاده خواهد شد. در پرسشنامه ساماندهی فضاهای رهاشده شهری، میزان پایایی بدست آمده نشان دهنده اعتبار بالای ابزار تحقیق خواهد بود.

۳-۶- روایی(اعتبار)

مقصود از روایی آن است که آیا ابزار اندازه‌گیری می‌تواند خصیصه و ویژگی که ابزار برای آن طراحی شده است را اندازه‌گیری نماید یا خیر. روایی سوالات بوسیله کارشناسان و اساتید متخصص و نظرات استاد راهنما مورد تایید قرار خواهد گرفت.

۴_ مبانی نظری

۴-۱- تعریف باززنده سازی مناطق شهری

باززنده سازی شهری معاصر تنوعی از موضوعات و مسائل را دربر می‌گیرد و از آنجایی که شهرها در حال تغییر و تحول دائمی هستند، این موضوعات و مسائل نیز تحت تأثیر محرک ها و متغیرهای گوناگون درونی و بیرونی به طور دائم تغییر می‌یابند. از این رو ارائه یک تعریف از مفهوم باززنده سازی شهری به طور گریزناپذیری نیازمند یک رویکرد یکپارچه و تحلیل جامع از پویایی و تغییرپذیری شرایط در شهرهای معاصر می‌باشد. باززنده سازی شهری به منظور بازگرداندن زندگی دوباره به جوامع و اقتصاد شهری و همچنین بهبود بخشیدن به اراضی فرسوده و فعالیت های ناکارآمد جاری در آن و ایجاد فرصت های نوین و محیط زیست بهتر برای نسل های بعدی انجام می‌گیرد (Lee & Rhee, ۲۰۰۷, ۱۴۸-۱۴۹). پیتر رابرتز در کتاب راهنمایی در زمینه باززنده سازی شهری (منتشر شده توسط انجمن باززنده سازی بریتانیا به عنوان یک کتاب مرجع)، باززنده سازی شهری را اینگونه تعریف می‌کند: "چشم انداز و در پی آن اقدام یکپارچه و جامعی که به حل مشکلات شهری انجامیده و

میکوشد بهبود مستمر و پایداری را در شرایط زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی و اقتصادی بخشهای تغییر یافته یا در آستانه تغییر شهر به ارمغان آورد" (Roberts, ۲۰۰۰، ۱۷).

۴-۲- بافت فرسوده

بافت فرسوده بافتی است که در فرآیند زمانی طولانی شکل گرفته و امروز در محاصره تکنولوژی عصر حاضر گرفتار شده است. چنانچه این بافت در گذشته به اقتضای زمان دارای عملکرد منطقی و سلسله مراتبی بوده ولی امروزه از لحاظ ساختاری و عملکردی دچار کمبودهایی است و آن گونه که باید و شاید نمی تواند جوابگوی نیاز ساکنان خود باشد. موقعیت خاص مناطق در گذشته، اعتقادات، باورها و سنت ها و مسائل مربوط به دفاع و امنیت و خصوصا اقتصاد باعث شکل گیری چنین بافت هایی در شهرها شده که امروزه با تغییر کارکردها و تغییر نگرش، لزوم رسیدگی به این بافت ها و ساماندهی ان احساس می شود. شهرها بدون وجود بافت های تاریخی بی هویت اند، اگر محله ها، گذرها، بازارها بازشناسی و احیا نشده و زندگی جریان نیابد شاهد مرگ تنها شاهدان تاریخ این کشور خواهیم بود (حناچی، ۱۳۸۲). مشخصه و معیارهای تعیین بافت فرسوده در شهرها باید دارای یکی از سه مشخصه زیر باشد.

۱- بلوک هایی که بیش از ۵۰٪ درصد از ابنیه آن ناپایدار و فرسوده است.

۲- بلوک هایی که بیشتر از ۵۰٪ معابر آن کمتر از ۶ متر باشد.

۳- بلوک هایی که بیش از ۵۰٪ از ابنیه آن کمتر از ۲۰۰ متر باشد (شماعی، پور احمد، ۱۳۹۱).

هر بافت تاریخی در شهر را می توان بافت فرسوده دانست ولی هر بافت فرسوده، تاریخی نیست. لذا دامنه شمول بافت تاریخی بیشتر از بافت فرسوده و بافت تاریخی می تواند بافت فرسوده را در بر گیرد (شماعی، پور احمد، ۱۳۹۱). محله از ارکان اصلی کالبد شهری بوده و تعادل زندگی اجتماعی در شهرها بستگی به حفظ محله ها دارد. در قرن بیستم، آرمان محله مسکونی در بسیاری از نظریه های نوین محور قرار گرفته و برای حل مشکلات گوناگون شهری مانند مدیریتی، روابط اجتماعی و انسانی، مسائل بهداشتی و رفاهی و ابعاد معنایی و هویتی، از این روش استقبال شده است (مفیدی شمیرانی، مضطرزاده، ۱۳۹۳).

۴-۳- مشارکت

مشارکت مردمی عبارت است از دخالت مردم در ایجاد و مدیریت محیط های طبیعی و مصنوع خود؛ و ارزش مشارکت اجتماعی در آن است که از مرزها و آموزه های حرف های سنتی عبور می کند. کنش مشارکت اجتماعی بر پایه این اصل قرار دارد که اگر شهروندان فعال باشند به جای آنکه با آنان به عنوان مشتریان منفعل رفتار شود و در خلق و اداره محیط های طبیعی و مصنوع خود دخالت کنند، آن گاه محط دارای عملکرد بهتری خواهد بود (Sanoff, ۲۰۰۰). وجه تمایز شیوه های مشارکتی را در میزان تأثیرگذاری و سهم مشارکت کنندگان در تصمیم گیری ها می داند. در این رابطه اهمیت فراوانی دارد،

زیرا مدیریت انتظارهای همه کسانی که در فرایند مشارکت حضور دارند، امری حیاتی است. نکته این نیست که همه تکنیک ها باید بر همه تصمیمات مؤثر باشند، زیرا این امر در اکثر موارد به وقوع نمی پیوندد. نکته این است که باید با شیوه هایی مناسب با رابطه و کار با مردم مشخص کرد البته این در صورتی است که قرار باشد فرصتی برای موفقیت در فرایند مشارکتی فراهم آید پریسکولی مشارکت را در چهار سطح تعریف می کند (تصمیم سازی و موافقت با تصمیمات، تاثیرگذاری بر تصمیمات، شنیدن نظرات قبل از تصمیمات، آگاهی در مورد تصمیمات)، (Priscoli, ۲۰۰۳: ۶۱). گاهی فرایند های مشارکتی منجر به توسعه اجتماعات محلی شده و منجر به توسعه ی از پایین به بالا می شود که زیر بنای آن سازماندهی اجتماعات محلی و بسیج قابلیت های درونزای اجتماعی بوده که خود عامل بهرگیری از سرمایه های اجتماعی می شود (فنی و صادقی،

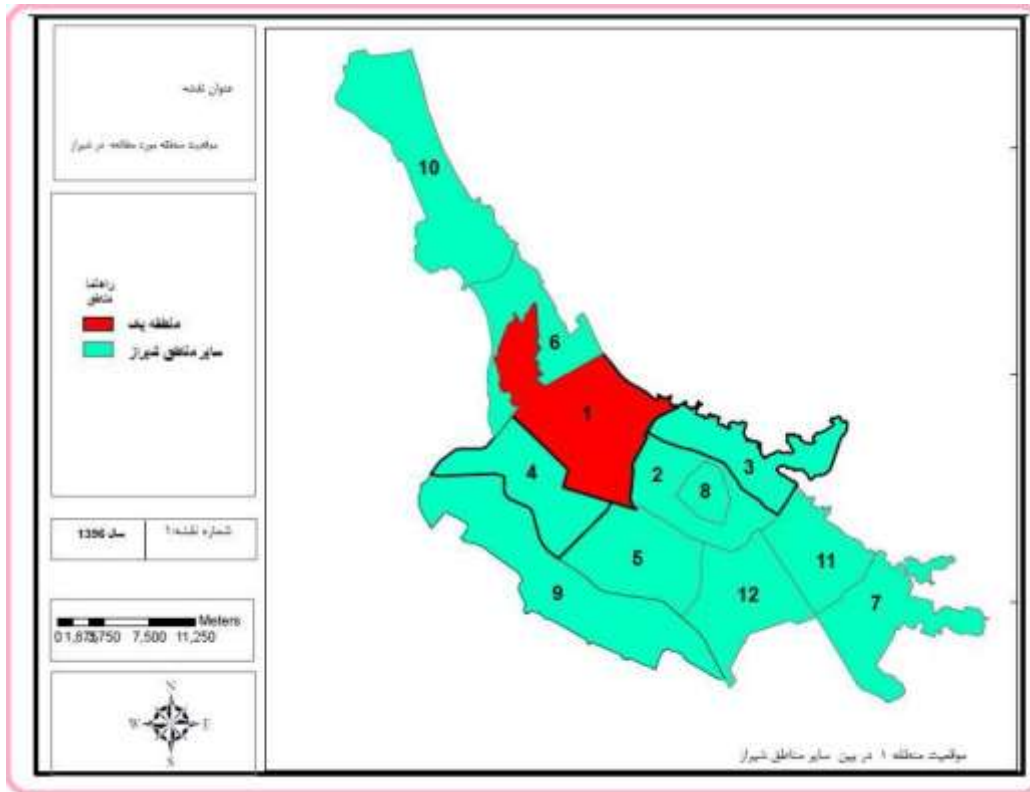
۱۳۸۸، ۶۱). با گسترش رویکرد شهرسازی نوین و طرح دیدگاه های توسعه پایدار اجتماعات محلی، توجه دولت ها و جوامع به ایجاد بسترهای مشارکتی برای افزایش تاثیرگذاری سطوح مختلف اجتماعی و ابعاد ملموس زندگی شهری بر طرح ها جلب، و ارزش های محله مبنا و مفاهیمی چون احساس هویت و تعلق به مکان، مسئولیت پذیری، مشارکت جمعی و اصالت بخشی به نقش مردم، سرمایه های اجتماعی و توجه به نقش مشارکتی گروه های ذینفع و ذی نفوذ در طرح ها و پروژه های شهری دوباره مورد توجه قرار گرفت (۲۰۰۰: ۱۰۶). در گفتمان های مدیریت شهری، اجرای پروژه های توسعه و مشارکت شهری جایگاه خاصی یافته است. در واقع در ادبیات جدید توسعه، با توجه به اهمیت نقش مردم در توسعه، از مردم به عنوان ثروت واقعی هر جامعه یاد می شود. اصطلاح تخصصی توسعه از پایین به بالا، ناظر بر نقش مشارکتی مردم است. نوسازی شهری اساسا باید توسط مردم انجام شود و دستگاه های متولی باید هدایت کننده، برنامه ریز و سازمان دهنده باشند. یعنی ساماندهی محل توسط ساکنان با هدایت سازمانهای مداخله گر می باشد (احدنژاد و دیگران، ۱۳۹۱ Onyx and Bullen).

۵_ محدوده مورد مطالعه

منطقه یک شهرداری شیراز، بخش عمده ای از شمال، مرکز و شمال غرب را دربر می گیرد. این منطقه از جنوب با منطقه ۴ از شرق با مناطق ۳، ۲ و ۸ و از شمال غربی با منطقه ۶ همجوار می باشد (نقشه ۱). به صورت خلاصه مهمترین ویژگی های منطقه یک شهر شیراز که در شاخص های رشد هوشمند تاثیر گذارند را می توان اینگونه خلاصه نمود: استقرار باغات وسیع و عبور رودخانه خشک از منطقه، کمتر بودن میزان بعد خانوار نسبت به سایر مناطق پرتراکم شهری، وجود مهمترین کانونها و مراکز مدیریتی، آموزش عالی، درمانی، تجاری و خدماتی با شعاع عملکرد شهری، دارا بودن بیشترین درصد شاغلین در بین

شاغلین شهری شیراز، عبور مترو و محورهای اصلی شهر از منطقه، وجود سه پارک بزرگ شهر همچون پارک آزادی، بوستان ولیعصر و پارک بلوار چمران در منطقه (مهندسين مشاور فرهنگ، ۱۳۸۸).

نقشه ۱: موقعیت منطقه یک شیراز (ماخذ: رحیمی و همکاران، ۱۳۹۶، ۷)

۶_ آمار استنباطی

فرضیه پژوهش:

پارامترهای تجدید حیات اجتماعی و تجدید حیات محیطی، کالبدی و اقتصادی در بزنده سازی بافت فرسوده منطقه یک شیراز تاثیر گذار است.

جدول (۱) میزان رضایتمندی شهروندان محدوده مورد مطالعه از نظر معیارهای مورد مطالعه

One-Sample Test								
Test Value = 3								
سطح معنی داری	مقدار t	درجه آزادی	فاصله اطمینان ۵٪		اختلاف میانگین	انحراف معیار	میانگین	ابعاد بازنده سازی و احیا
			حد بالا	حد پایین				

۰/۰۰۴	-۸/۰۱۹	۳۸۲	-۰/۴۶۹	-۰/۲۶۹	-۰/۳۵۹	۰/۹۴۰۲	۲/۴۲	تجدید حیات اجتماعی
۰/۰۲۳	-۲/۳۲۹	۳۸۲	-۰/۲۱۹	-۰/۱۱۱	-۰/۱۲۲	۰/۹۸۰۷	۲/۶۳	تجدید حیات محیطی
۰/۰۰۱	۴/۳۵۹	۳۸۲	۰/۳۲۳	۰/۱۱۵	۰/۲۲۴	۰/۹۸۶۱	۳/۲۸	کالبدی
۰/۰۰۲	-۵/۳۹۸	۳۸۲	-۰/۳۶۹	-۰/۱۸۲	-۰/۲۷۱	۰/۹۹۷۶	۳/۷۲	اقتصادی

به منظور بررسی عوامل موثر بر باززنده‌سازی و بازآفرینی منطقه یک شیراز از معیارهای تجدید حیات اجتماعی و تجدید حیات محیطی، کالبدی، اقتصادی، استفاده شده است. برای بررسی نقش متغیرها در باززنده سازی و بازآفرینی در محدوده مورد مطالعه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. که نتایج حاصل در جدول بیان شده است. از بین گویه‌های مورد مطالعه؛ بعد کالبدی (۳/۲۸) و بعد اقتصادی (۳/۷۲) بالاتر از حد متوسط است. در حالی که کمترین میزان نقش معیارهای مورد بررسی از پاسخگویی مربوط به تجدیدحیات اجتماعی، با مقدار میانگین (۲,۶۳) است. از آنجایی که برای پاسخگویی به سوالات از طیف لیکرت (۱ تا ۵) استفاده شده است، بنابراین حد متوسط آن عدد ۳ است در صورتی که میانگین از عدد ۳ بالاتر باشد نشان دهنده تاثیر بالا و در صورتی که از عدد ۳ پایین تر باشد نشان دهنده میزان نقش و یا تاثیر پایین از باززنده سازی و احیا در محدوده مورد مطالعه از دیدگاه شهروندان است. با توجه به اینکه مقدار (sig) آزمون t برای آنها کمتر از خطای (۰,۰۵) است در نتیجه می‌توان گفت اختلاف مشاهده شده، معنادار است. همچنین میانگین کل گویه‌ها (۳,۰۱) کمتر از حد متوسط بوده که نشان از باززنده سازی و بازآفرینی مناسب و قابل قبول در این زمینه‌ها دارد. با توجه به اینکه میزان (sig) به دست آمده از آزمون t کمتر از ۰,۰۵ است، بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که اختلافات مشاهده شده با باززنده سازی و بازآفرینی منطقه یک شیراز متوسط معنادار است.

۷- بیان پیشنهادات

۷-۱- اهداف

هدف اصلی ساماندهی بافت های فرسوده منطقه یک شیراز ، برقراری دوباره سازوکار زیست شهری و جمعیت پذیری مجدد بافت، یا لااقل پیش بینی امکان سکونت و همزمان با آن، تداوم فعالیت اقتصادی است، لذا پیشنهاد بهسازی و نوسازی کاربری مسکونی و در نظر گرفتن پهنه هایی مشخص برای استقرار و استمرار سکونت در بافت، اهمیت داشته است.

۷-۲- راهبردها

- تقویت کاربری های خدماتی در منطقه یک شیراز.

- تاکید بر حفظ پوشش گیاهی شامل درختان در خانه های بافت تاریخی و همچنین خیابان های ویژه تاریخی.
- استفاده از زمین های بایر برای بهبود خدمات شهری و تفریحی و از بین بردن زمینه تجمع معتادان و ایجاد دزدی در زمین های بایر و مخروبه.

۸- منبع:

رحیمی، محمد، قیاسی، سمیرا، امیریان، سهراب، (۱۳۹۶)، "ارزیابیشاخص های رشد هوشمند شهری با استفاده از مدل تحلیل عاملی (مطالعه موردی: منطقه یک شیراز)", جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی و بین المللی جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۵۵، زمستان ۱۳۹۶.

حناچی، پیروز، (۱۳۸۲)، " سخن نخست"، فصلنامه آبادی، ۱۵، (۴۹)، ۶-۴.

شماعی، علی و پور احمد، (۱۳۹۱)، " بهسازی و وسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا"، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

مفیدی شمیرانی، سید مجید و مضطرزاده، حامد، (۱۳۹۳)، " تدوین معیارهای ساختار محلات شهری پایدار"، فصلنامه باغ نظر، ۱۱ (۲۹)، ۷۰-۵۹.

فنی، زهره، و صادقی، بدالله - (۱۳۸۸)، " توانمندسازی حاشیه نشینان در فرآیند بهسازی و نوسازی باف فرسوده شهری"،

فصلنامه جغرافیا آمایش، شماره ۷. ص ۶۱

Sanoff, Henry, (2000), "Community Participation Methods in Design and Planning", John Wiley & Sons, INC.

Onyx, J., Bullen, P. (2000). "Sources of social capital". In I. winter (Ed), social capital and public policy in Australia (pp. 105 – 134). Melbourne: Australian Institute of family studies.

Lee, Kyu In; Rhee, Jang Ook , (2007), An Establishment of Key Issues and Planning Goals of Sustainable Urban Regeneration, Sustainable Urban Regeneration in: Proceedings of the International Conference on Sustainable Building Asia, 27-29 June 2007, Seoul, Korea.

Roberts, Peter , (2000), The Evolution Definition and Purpose of Urban Regeneration, vol.2 of "Urban regeneration: a handbook", Sage Publication, London.